

Стоян Тачев

С НАМИ

БОГ

Разкази за битки
и герои
от Балканските
войни

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

- © Стоян Тачев, *автор*
- © Мирела Мишева, *редактор*
- © Станимира Вътева, *отговорен редактор*
- © Владислав Карагеоргиев, *научен консултант*
- © Ася Атанасова, *коректор*
- © Александра Младенова, *графично оформление и корица*

Снимките, поместени в книгата, са от личната колекция на Александър Вълков.

„БИ 93“ ООД
София, 2022 г.

ISBN: 978-619-7688-06-1

Стоян Тачев

С НАМИ

БОГ

Разкази за битки
и герои
от Балканските
войни

София
2022

Съдържание

Предговор	7
Приети съкращения	10
Легенда	10
Част 1.	
Разкази за Балканската война	11
Част 2.	
Разкази за Междусъюзническата война	251
Заклучение	317
Източници на картите	318
Използвана литература	320
Бележки	326
Снимки	345

Посвещава се на светлата памет на безсмъртните герои, които паднаха в свещената борба за създаване на Обединена и Велика България. Не са забравени.

Авторът

Преговор

Скъпи читателю,

Моментът, в който отваряш книгата „С нами Бог“ е щастлив миг за мен, автора на тези редове. Това означава, че ти си отделил средства и време да се докоснеш до подвига на един млад, здрав и кипящ от сила народ – нашия народ, преди 110 години. В средата на септември 1912 г. църковните камбани в цяла България възвестяват повика на свободното Отечество към неговите синове и дъщери. Зов да се съберат под знамената със свещен надпис „С нами Бог“ и да потеглят на страшна, но величава борба за националното ни обединение. Те посрещат този призив не с радост, а с буря от необуздан възторг и в няколко дни над 600 хиляди души, готови да умрат за свободата на поробените братя, съставят страшните полкове на Царство България. И те тръгват на бой с гайди и хора като на сватба. Те се бият и умират по бойните полета на Източна Тракия, Родопите, Беломорието и Македония. Сред тези мъже са били и моите предци, скъпи читателю. Вярвам, че и твоите предци са били сред тях. С тази книга те каня да тръгнем заедно на едно пътешествие през времето – да отидем да ги видим, да чуем пищенето на куршумите, звъна на сабите и командите на батарейните командири при Лозенград, Люлебургас, Аламидере, Чаталджа, Булаир, Кукуш и по другите места на българската бойна слава през Балканските войни. Вярвам, че някъде по пътя, ще откриеш част от най-доброто си „аз“ и че ще станеш по-добър човек и по-добър българин. Защото потомците на героите трябва да бъдат достойни за паметта им.

„С нами Бог“ ще те пренесе по бойните полета, когато пехотните полкове се хвърлят като един „на нож“ срещу врага в срещните сражения между Одрин и Лозенград и дори командирите им не могат да ги удържат. Когато войниците от Дунавската дивизия отчаяно се защитават при Безименната висота близо до Бунархисар, а „чичовците“ на генерал Ваклин Церковски с развети знамена се включват в боя при Караагач, Ямболци пък превземат чаталджанското укрепление Илеритабия. Когато Рилци и Тракийци побеждават при Булаир, а Родопци и Шипченци повеждат атаката

срещу Огрин, за да развеем нашето знаме над джамията „Султан Селим“. Няколко дни след това ще минем покрай лазарета край Чаталджа, в който, целувайки снимката на невръстния си син Павел, издъхва подпоручик Стамен Панчев, оставил ни стихотворението „Сине мой“, вероятно най-затрогващото произведение на български език. Разказът ще ни отведе и по бранните поля на Междусъюзническата война, когато обречената дружина на майор Лазаров се защитава героически по улиците на Солун, а бригадата на полковник Рибаров отбранява дни наред Кукуш от неколккратно превъзхождащ противник. Когато Чепинци и Стремци в страховит нощен бой превземат позицията Орло баир при Криволак, а дружините на полковник Каварналиеви се бият като лъвове край Дойран. Историите в тази книга са човешки и земни, истинските истории на нашите прадедовци, оставили своите домове и семейства и заминали на война. Аз помня и почитам моите предци, вярвам, че ти правиш същото, скъпи читателю.

Книгата е базирана на значителен обем трудове по военна и дипломатическа история, краеведски изследвания, спомени на участници и съвременници на събитията – от офицера от османския Генерален щаб подполковник Мехмед Нихад Брусалъ през публициста и македоно-огрински опълченец Симеон Радев до артилерийския полковник Владимир Вазов. Освен сухите факти за походи, атаки, отбранителни действия и статистики, изданието съдържа и преживяванията на хората от първата бойна линия. Допълнено с набор от снимки, карти на бойните действия и множество бележки под линия, книгата предлага и информация за желаещите да научат нещо повече.

Издавам сърдечна благодарност на екипа на „Българска история“ за незаменимата подкрепа в това начинание, на големия военен историк и художник Александър Вълков за всички снимки в изданието, на добрия български патриот Красимир Йорданов за помощта в намирането на полковата история на 27-и пехотен Чепински полк, на моите приятели и добри българи Кръстьо Кръстев и Михаил Кунчев за подкрепата и съветите. С помощта на всички тях тази книга стана реалност.

Скъпи читателю, нашето пътешествие назад във времето предстои да започне. Надявам се манлихерата ти да е в изправност,

църбулите и набущата да са здрави, а сухарната торба – пълна. Предстои ни заедно да видим нашите прагядовци и да се влеем в пехотната верига или в конния строй на някой ескадрон. Нека бъдем смели, защото ще се бием под свещените знамена с надпис „С нами Бог!“ за свободата на брата роб и за честта и славата на Обединена и Велика България.

Приятно четене!

Авторът

Приети съкращения

1/1 бригада – 1-ва бригада от 1-ва пехотна Софийска дивизия
 2/8 дружина – 2-ра дружина от 8-и пехотен Приморски полк
 2/5 артилерийско отделение – 2-ро отделение от 5-и артилерийски полк

1/2 ескадрон – 1-ви ескадрон от 2-ри конен полк

1/8 рота – 1-ва рота от 8-и пехотен Приморски полк

МОО – Македоно-огринско опълчение

ВМОРО – Вътрешна македоно-огринска революционна организация

ВМОК – Върховен македоно-огрински комитет

Легенда

	гържавна граница		позиция на български войски
	граница според Лондонския договор		движение на български войски
	линия на разделение		движение от изходно местоположение
	жп линия		движение на противникови войски
	река		движение от изходно местоположение
	воден басейн		положение на български войски
	голям град		изходно положение
	населено място		положение на противникови войски
	пленяване		изходно положение
			битка

ЧАСТ 1.

РАЗКАЗИ ЗА БАЛКАНСКАТА ВОЙНА

Поклон, народе мили

*Поклон, народе мили,
работник и герой,
с крила, с железни сили,
поклон, народе мой!*

*Целувам твојта слава,
свещений подвиг твој,
десницата ти здрава,
поклон, народе мой!*

*Целувам ти венците,
јунако в мир и в бој,
ковач на бѣднините,
поклон, народе мой!*

Иван Вазов

„Поклон, народе мой!“ – мобилизацията на армията (17 – 19 септември 1912)

Българският народ, жестоко разкъсан на пет части по силата на Берлинския договор, никога не престава да копнее за своето национално обединение. Направили първата крачка към заветната цел през 1885 г., нашите предци водят десетилетна жестока борба за българщината в поробените земи. Чети кръстосват Македония и Одринско, смели юнаци загиват в неравни битки с враговете, въстанията са удавяни в кръв. През 1911 г. политическото ръководство на Царство България решава да постигне обединението на българския народ в една държава чрез военен съюз с другите балкански държави. Със Сърбия и Гърция са подписани два отделни договора, а времето не стига, за да се подпише такъв и с Черна гора – с нея Царството сключва само споразумение. Патрон на този съюз, останал в историята с името „Балкански“, става руският император Николай Втори. Понеже Сърбия има териториални претенции в Македония, българското правителство се съгласява тя да бъде разделена на „спорна“ и „безспорна“ зона, като в случай на противоречия въпросът за „спорната“ зона подлежи на арбитраж от страна на руския император. С Гърция въпросът за разпределяне на териториите не е уреден в договора. Времето за действие настъпва през месец септември 1912 г. Около пладне на 17 септември цар Фердинанд подписва указ за обща мобилизация. Вестта е посрещната с ураган от възторг – един измъчен народ тръгва на величава битка за своето бъдеще.

Един от съвременниците на мобилизацията – военният кореспондент капитан Спас Икономов, пише в книгата си „Освободителната война на Балканите. История – впечатления – картини“, излязла през 1912 г.:

Зовът за мобилизация бе посрещнат не с радост, не с одобрение, а с буен, неударжим, луд ентузиазъм.

Българин от Харманли изпраща до съпругата си писмо, чийто текст четем на страниците на книгата „Последната крепост“ от Владислав Карагеоргиев:

Мобилизация! Очите ми са пламнали от свещена жар. Хубаво е да се живее при съзнанието, че всичко даваш за свободата на роба. Заглушен съм от урата на Юнаците! Колко живот! Как искам тези блажени моменти да не ни напускат. Пътят от Харманли до Търново-Сеймен е задръстен от запасни, които оглушават околността с нескончаемо ура. Дивно въодушевление! Колко е силно желанието да се мре за свободата на роба! И има ли по-велико от това? Ето, Иван се хвърля към мен и цел червен с целувки ме поздравява с мобилизацията. Благодарих му, благодаря и на Бога, и на този, който я обявява. Ето, почвам живота си, ето чувствам се вече в елемента си. Ще се бия, ще воювам за роба, за Македония, ще се жертвам, ще изгоря в свещения пламък! Прости, това съм аз! Дай там всичко в услуга на народа ни, нека изпълним свято човешкия си и граждански дълг. Целуни Бебчо и му вдъхни стремеж към величествено-то в живота, и нека той ни надмине. Бивакът пак зарева, войниците ми са неузнаваеми, в тях вулкан бумти и в това виждам божественото у човека кога се жертва за другите. Има ли по-възвишено от това?

Въодушевлението на народа има хиляди проявления, описани подробно от генерал Кирил Косев в книгата му „Подвигът“, както и от полковник Теньо Тончев в книгата му „Храбростта на България“. Ето и някои от тях:

Подофицер Тодор Стойчев от 21-ви пехотен Средногорски полк споделя:

Към 3 часа следобед, когато се намирали на плаца, всички тръбачи в полка изсвирили отбой. Войниците видели как бързо пристигнал един писар от щаба със записка в ръка, която предал на дружинния командир. От щаба съобщавали „България обявява обща мобилизация“. Като чули тази многооачквана радостна вест, все едно че бил хвърлен камък на пчелен кошер. Гръмнало „ура“ до небето, захвърчали фуражки във въздуха... През тази нощ никой не помислил за сън. Тичали от рота на рота. Прегръщали се другарски и викали „ура“. И нито един не пускал пушката от ръцете си... Най-после се съмнало. Почнали да пристигат от селата запасните войници с гайди и кавали. Всички под строй, командвани от запасни подофицери, техни другари, окичени с цветя.

В първите часове на 18 септември звънът на хиляди камбани из цяла България възвестява настъпването на този паметен ден в живота на нашия народ. Млади и стари мъже за два часа се стягат за

път и се отправят към казармите на своите полкове. В едно село кметът решава да отложи до сутринта биенето на камбаната. Селяните първо му теглят един хубав бой, след това с виковете и песни тръгват към полка си.

Командирът на 21-ви пехотен Средногорски полк полковник Серафимов пише в дневника си:

18 септември – Пловдив, до вечерта се явиха 6273 запасни долни чинове.

Руският кореспондент Т. Олгенин описва трогателни сцени:

Аз видях шестдесетгодишни старици, дошли при военните власти с воловете си и с възрастните мъже от семейството си, да искат – не да молят, а настоятелно да искат, щото и те, старците, да бъдат зачислени в обозите, воловете им да бъдат взети, а синовете им, внуците им да бъдат веднага пратени на границата. Аз видях и жени – майки и съпруги, които да изпращат своите синове и мъже с твърдостта и спокойствието на древните римлянки. Аз видях сцени на невероятен подем и на почти епични самоотричания и самопожертвувания.

Народът е обзет от небивал подем. Един беден човек спира на улицата немски кореспондент и му казва:

Аз нямам нищо друго освен коня си, но го давам с радост, ако може да отиде срещу вековния потисник.

Хиляди млади мъже, студенти в Берлин, Париж, Прага, Виена, Брюксел, Петербург се връщат, за да се включат във войната. Българците от Македония и Одринско се завръщат дори от Америка, а заселилите се в България се организират в чети. Една от телеграмите до комитета в София гласи:

Какво правите, 500 души чакат заповедта ти; разпореди пушки и патрони; не забравяй и мен.

Вестта за мобилизацията заварва много мъже на гурбет извън България. Те получават писма да се завърнат.

Вдовица пише на сина си:

Мили ми синко, ти остана сирак за моя подкрепа, сега дойде време и ти като баща ти да отидеш на бойното поле срещу същия враг... за освобождението на България.

Съпруга пише на мъжа си:

Мили ми мъжо, трябва да се явиш веднага в полка, ще загубиш само един ден, за да ни прегърнеш. Аз ще се моля за тебе... да не оставяш осем сирачета... Не се мъчи да мислиш за тяхното бъдеще... Ако не се върнеш, знай, че твоята памет ще ме придружава до гроба.

На война отиват и опълченците от Руско-турската война през 1877 – 1878 г. Те заявяват на руския публицист В. Немирович-Данченко:

Ние сме длъжни да дадем пример на младите.

Документирани са случаи на деца доброволци. След строя на 53-ти пехотен полк върви малко момче. Един млад офицер се спира и го погалва по главата. Казва му да се върне вкъщи.

– Не искам да се върна. Запишете ме доброволец – отвърща момчето.

– На колко си години? – пита подпоручикът.

Момчето е в първи прогимназиален клас, само на 11 години. Повторно отказва да се върне вкъщи.

– Майка ми знае, че съм тръгнал с вас – повтаря то.

– А баща ти? – пита офицерът.

– Той е убит в Македония – глухо отговаря момчето.

Малкият Йордан е зачислен в полка. Впоследствие той се проявява като много смел войник при атаката на Одрин и е награден с кръст „За храброст“.

На 19 септември в една подуенска църква поетът Пейо Яворов се венчава за любимата си Лора Каравелова, дъщеря на гържавника Петко Каравелов и племенница на писателя Любен Каравелов. Три дни по-късно той вече е на път за границата с Османската империя, като пише на съпругата си:

Мила Лора, не мога да ти оставя нищо повече от едно име. Дано винаги го чуваш като свое, както и аз за тебе. Сбогом и довиждане. Твой Пейо.

Няколко дни след тази раздяла в района на Юндола неговата чета се обединява с четата на войводата Йонко Вапцаров, баща на поета Никола Вапцаров, и заедно разрушават пограничния пост на турците над Юндола.

Двадесет години след мобилизацията неизвестен участник в нея споделя спомените си на страниците на списание „Нашата армия“. В броя от 3 октомври 1932 г. четем:

Затворете очите си. Затворете очите си за един миг и се пренесете двадесет години назад, в онова време, когато един-единствен път българският народ бе обладан от една мисъл, една идея и гореше от тръпно опиянение и възторг. Споменете си дните на мобилизацията. Те са като сладък сън, заробен в сянката на едно скъпо минало.

Тогава, като че се беше надигнал не повик за кървава отплата, а зов за сватбена радост. Камбаните биеха. Конни стражари на карьер летяха от село на село и носеха радостната вест. По улици и мегдани се викаше „ура“, удряха се калтаци в земята, в запушени кръчми лееше се руйно вино, чуваха се буйни песни, ехтяха гърмежи от пищови и кримки...

Диплеха се дрехи, беряха се цветя, стягаха се каруци, хълчаше стара майка, но кой ти гледаше, когато отвън подсвирваха другари, свиреха гайди и гъдулки, блъскаха се немилостиво тѣпани, виеха се кръшни хора...

Като листа от вихрушка, като буен порой се спуснаха всички към близкия град. Вървяха безспир ден и нощ, вървяха не, летяха с крилата на едно велико опиянение.

Около казармите, в казармите, из двора им гъмжееше като в разсърден кошер. Селяци се викаха, набори се търсеха, вик, закани, глъч... Пред комисииите се тѣмняха хора с уволнителни билети, без билети, служили, неслужили, здрави, болни, даже и жени... Да, казвам жени, защото при нас пристигна група селяци, водени от една ентузиизирана жена, послушница в манастир, която искаше, молеше, плачеше да бъде зачислена за санитарна на бойната линия...

Командири, ключари, фелдфебели, изправени като съдебни пристави пред купища оръжие, облекло, снаряжение, раздаваха на всекиго по един военен знак да личи, че е от редовете на славната, но бедна българска войска. Никой не се сърдеше.

– Строй се!

Пѣстроцветни тѣмни от фигури с кожухчета, антерии, ален пояс над съдрана куртка, фуражка с половин козирка, рунтави калтаци, селски тор-

бички, ямурлуци, малки кончета с хамути до коленете, ездачи с пискюли и джамбазки геломе, саби, завързани с канап, ятагани – цяла мозайка, панаир, обаче у всички гореше пламък в очите, готови да се понесат върху крилете на славата...

В книгата си „С въоръжения народ“ от 1913 г. руският военен кореспондент Василий Иванович Немирович-Данченко дава емоционално, но вярно обобщение на мобилизацията:

Всичко беше дошло в казармите, за да сложи пред олтара на Отечеството и сили, и здраве, и имот, и живот.

Разказът за мобилизацията на българската армия би бил непълен без думите на големия военен историк и педагог Петър Дървингов, по това време майор от Генералния щаб, които намираме на страниците на книгата му за атаката на Огринската крепост:

И когато на 17 септември 1912 година в качеството ми на офицер от Щаба на армията съдбата бе определила с един другар да получа заповедта за мобилизация, подписана от министъра на войната, генерал Никифоров, и да я шифрирам, за да се предаде лично на телеграфната станция в столицата на България, аз можах да видя къси часове след това как мъртвите десет думи на заповедта раздвижиха с някаква мистична сила цяла България. Съвременници на тоя съдбоносен ден от историята на нашата Родина, ние всички знаем какво представляваше свободното Отечество в тоя и следващите дни. Като че ли един непоносим товар се смъкваше от гърба на всички българи. Като че ли едно срамно петно предстоеше да се изтрие. Целият български народ, всички до един се почувстваха като една душа, едно тяло, едно сърце.

България беше вече вдигната на крак, за да освобождава братята от Македония и Тракия. И всеки бързаше да се яви на своето място, в своята част. И всеки в това единодушие, решени непременно да сломят неприятеля, се почувстваха вдъхновени от най-искрени пориви за борба и от най-твърда вяра в победата: обучението в казармата им беше дало вярата в себе си и другарите си. И за три дни изникнаха като феникс от пепелта страшните полкове на България.

Българският народ изпраща своите синове в свещената борба за обединението си с благословия. В полковете се отслужват молебени, думите на запасния подпоручик Отон Барбар обрисуват този на 6-и пехотен Търновски полк в София:

По време на молебена една стара жена с черна забрадка на главата си, може би майка на някой войник, се доближи до стоящия пред голямата група офицери командир на полка, целуна го по челото, благослови го и му подаде китка цветя. Явно беше, че и командирът не познаваше тази жена, но под влиянието на момента прие благословията и китката. Тази тъй проста и няма сцена трогна стоящите наблизо офицери и в очите на някои заблестяха сълзи.

Подпоручикът от 13-и пехотен Рилски полк. Васил Коларов, деец на Българската социалдемократическа работническа партия (месни социалисти), обобщава прекрасно случилото се по време на мобилизацията. Думите му откриваме на страниците на броя на „Работнически вестник“ от 8 октомври 1913 г.:

Българският народ отиваше да занесе свобода, дето имаше робство, правда, дето господстваше безправие, култура, дето цареше варварството.

Марш

Напред! И все напред! Към подвизи и слава!
На робство и на гнет последний ден настава!
И слънцето изгре – свободни да ни грей!
Той, който в бой умре, в смъртта ще оживей!

Напред! И все напред! Да няма пръв и сетен!
Сплотени в строен ред към идеал заветен,
към който е лице обърнал цял народ –
и всякое сърце жаднеящо живот!

Напред! И все напред! Реки от кръв пред нази
и трупове без чет, – ний тях щем ги прегазим!
И на желаний бряг ще минеме отвѣд –
на петвековний враг ний носим Божи съд!

Напред! И все напред! Десница да не слабне!
Юнашки е завет – победата ще грабне,
когото обичта на подвиг вдъхнови
со мечѣт на смъртта живот да обнови!

Напред! И все напред! Към подвизи и слава!
В сърцата най-напред свободата изгрява!
В сърцата тя изгре – делата да огрей!
Тоз, който в бой умре, той вечно ще живеи!

Пенчо П. Славеиков

„Паметният ден“ – обявяването на Балканската война (5 октомври 1912)

За Балканската война България мобилизира над 600 хиляди души при общ брой на населението от 4,4 милиона души. Сърбия мобилизира около 175 хиляди войници от общо 2,9 милиона жители, Гърция – 90 хиляди при 2,6 милиона жители, Черна гора – 30 хиляди при общ брой на населението от 247 хиляди души. Османската империя успява да мобилизира около 400 хиляди души, при възможност да свика под знамената близо 1 милион войници при население от 24 милиона души. Срещу България се изправя турската Източна армия в състав около 240 хиляди души под командването на Абдуллах паша, срещу останалите балкански държави е турската Западна армия под командването на Али Риза Паша в състав по различни оценки между 85 и 160 хиляди души. В реговете на османската армия като инструктори служат много немски щабни и строеви офицери.

Българският генерален щаб работи дълги години по подготовката на план за война с Османската империя. Още през 1908 г., когато началник на щаба е генерал-майор Атанас Назлъмов¹, са формулирани основните положения за водене на войната:

- 1) Бърза мобилизация и съсредоточаване в рамките на 17 дни
- 2) 1-ва армия трябва да настъпни към Македония
- 3) Родопският отряд трябва да ликвидира съпротивата в Тъмръшкия клин и да предотврати настъпление към Пловдив
- 4) 2-ра и 3-та армия трябва да настъпят в Тракия и да разгромят основните сили на османската армия.

Отчетено е, че мобилизацията на противника и съсредоточаването му в Тракия ще продължи най-малко 27 дни. Прието е, че изненадата и бързината са решаващи фактори и се разчита с мълниеносен удар да се срази съпротивата на неприятеля още преди да е могъл да съсредоточи силите си в Тракия.

По-късно, през 1911 г., новият началник на Генералния щаб генерал Иван Фичев² подготвя нов план за водене на война, стъпвайки на разработките от 1908 г. и усъвършенствайки ги с няколко добри тактически хода. Когато започват преговорите със Сърбия за съ-

юзен договор, по неясни причини българското висше командване се отказва от идеята за настъпление към Македония с 1-ва армия.

Българското командване смята Тракийския операционен театър за основен във войната и затова концентрира основните сили на Действащата армия за действия именно в Тракия:

2-ра армия³ на генерал-лейтенант Никола Иванов⁴ в състав около 96 000 души, съсредоточени в района на Хасково – Търново-Сеймен – Харманли. Задача – обграждане на Одринската крепост.

1-ва армия⁵ на генерал-лейтенант Васил Кутинчев⁶ в състав около 94 000 души е на един преход от границата в района на Елхово. Задача – действия по долината на река Тунджа, удар по османските части между Одрин и Лозенград и откъсване на Одринската крепост от основните сили на Източната армия.

3-та армия⁷ на генерал-лейтенант Радко Димитриев⁸ в състав около 111 000 души – на два прехода от границата в района на Стралджа. Съществуването на тази армия остава неизвестно за турското командване. Задача – да нанесе изненадващ флангови удар по османската Източна армия.

Кавалерийската дивизия⁹ на генерал-майор Атанас Назлъмов в района на село Факия – вляво от 1-ва армия и пред 3-та армия. Задача – да разузнава и да прикрива настъплението на последната.

За действия в Македония и Родопите, считани за второстепенен операционен театър, са определени следните части:

7-а пехотна Рилска дивизия¹⁰ на генерал-майор Георги Тодоров¹¹, в състава на 2-ра съюзна армия с командир сръбския генерал Степа Степанович, 38 000 души, съсредоточена в района на Кюстендил. Задача – прикриване на столицата София и евентуално настъпление срещу турския Струмски корпус. При добро развитие на бойните действия – настъпление към Солун.

Родопски отряд¹² на генерал-майор Стилиян Ковачев¹³ в състав около 23 000 души, съсредоточени в Батак, Чепино и Чепеларе. Задача – ликвидиране на т.нар. Тъмръшки клин, овладяване на Западните Родопи и прекъсване на връзката между турската Източна и Западна армия.

Хасковски отряд¹⁴ на полковник Васил Делов¹⁵ в състав около 11 000 души, съсредоточен в района на Хасково. Задача – подсигуряване на десния фланг на 2-ра армия и настъпление в Източните Родопи.

Сборната конна бригада¹⁶ на полковник Александър Танев¹⁷, в състав 3-ти и 6-и конен полк, е съсредоточена между основните сили на 2-ра армия и Хасковския отряд. Задача – да настъпни, покривайки междината между тях.

В редовете на армията е върнат генерал-лейтенант Михаил Савов¹⁸, който е назначен за помощник-главнокомандващ на армията на подчинение на цар Фердинанд. Неговите функции и правомощия не са ясно определени.

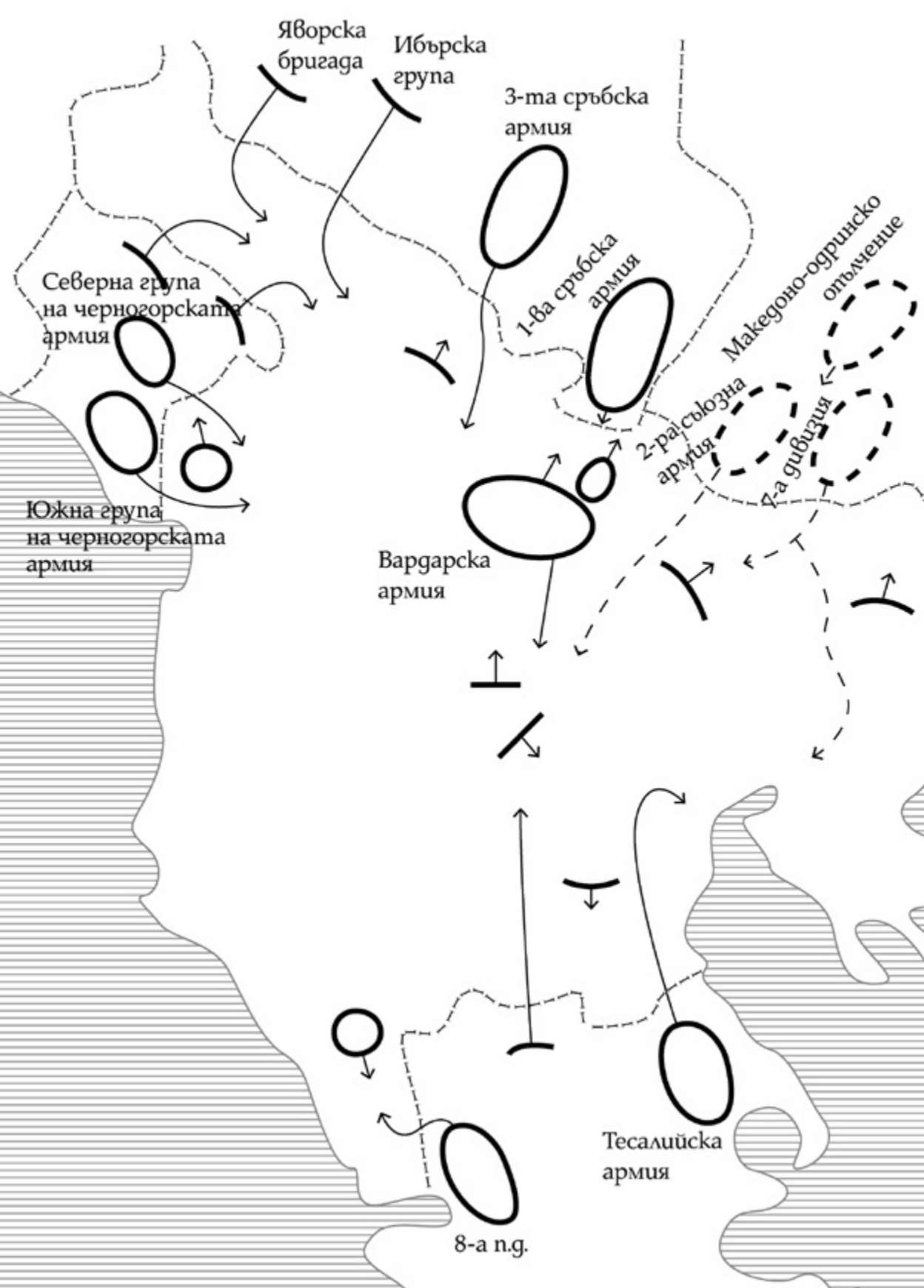
Съсредоточаването на войските на държавите от Балканския съюз и Османската империя преди Балканската война е показано на карта 1 на стр. 24 и 25.

Планът на турците е да бият поотделно сърбите и черногорците в западната част на Балканския полуостров, но не им достигат силите и затова се подготвят за отбрана. Срещу българите се предвиждат настъпателни действия, ако Източната армия е привършила съсредоточаването си, и отбранителна, ако българите нападнат преди това. Планът е частите на Източната армия да се оттеглят на линията Бунархисар – Люлебургас и да дадат решително отбранително сражение, докато пристигнат подкрепленията от Мала Азия. След това се предвижда преминаване в контранастъпление срещу българските войски.

Сръбският план предвижда да се нанесе удар с основните сили в посока Враня – Куманово, като се търси обхват на фланговете на противника, защитаващ своите позиции в това направление. Гръцкият план цели овладяване на градовете Янина и Солун, а черногорският – овладяването на Шкодра и Новопазарския санджак.

На 26 септември 1912 г. княз Петър, един от синовете на черногорския крал Никола, под звуците на черногорския химн издава заповед за залпов огън срещу позициите на армията на Османската империя. С този залп войната се счита за обявена. Черногорската армия започва своето настъпление.

На 3 октомври турското правителство заповядва атака срещу Сърбия и България. На 5 октомври цар Фердинанд обнародва манифеста за обявяване на войната. Той гласи:

Съсредоточаването на войските на държавите от Балканския съюз и Османската империя преди Балканската война

Българи,

В продължение на 25-годишното ми царуване аз съм дирил винаги в мирна културна работа напредъка, щастието и славата на България. И в тази посока аз желаех да върви постоянно българският народ. Провидението обаче е съдило иначе. Настана момент, когато българското племе е повикано да напусне благодатта на мира и да прибегне към оръжието за постигане на една велика задача.

Отвъд Рила и Родопите нашите братя по кръв и по вяра не бяха честити и до днес, тридесет и пет години след нашето освобождение, да се сдобият със сносен човешки живот. Всички усилия, направени за достигането на тази цел, както от Великите сили, така и от българските правителства не създадоха условия, при които тия християни да се радват на човешки права и свободи.

Сълзите на балканския роб, воплите на милионно християнско население не можаха да не покъртят нашите сърца, сърцата на техни еднородци и еднoверци, които дължим свобода и мирен живот на една велика християнска освободителка. И българският народ си спомни пророческото слово на Царя Освободител: „Святото дело трябва да се доведе до край“.

Нашето миролюбие се изчерпа... За да помогнем на угнетеното християнско население в Турция, никакво друго средство не ни остана, освен да се обърнем към оръжието. Само с това средство ние виждаме, че ще можем да му спечелим закрила на живота и имота. Анархията в Турско заплаши и нашия държавен живот. След кланетата в Щип и Кочани, наместо да се даде на страдащите права и удовлетворение, каквито ние поискахме, турското правителство заповяда мобилизация на своите въоръжени сили. Така се извика на тежко изпитание нашето дълго търпение. Хуманитарните християнски чувства, свещеният дълг да се помага на братя, когато ги застрашава изтребление, честта и достойнството на България ми наложиха повелителния дълг да повикам под знамената подготвените за отбрана на Отечеството синове. Нашето дело е право, велико и свято. Със смирено упование в закрилата и помощта на Всевишния възвестявам на българския народ, че войната за човешки права на християните в Турция е обявена.

Повелявам на храбрата българска войска да навлезе в турските предели! Редом и наедно с нас ще воюват против общия неприятел за същата цел войските на сдружените с България балкански държави: Сърбия, Гърция и Черна гора. И в тая борба на кръста против полумесеца, на свободата срещу тиранията ние ще имаме симпатиите на всички ония, които обичат правдата и напредъка. Силен с тия симпатии, нека юначният български вой-

ник си спомни геройските дела на своите бащи и деди и доблестта на своите учители – руси освободители, и нека лети от победа към победа.

Напред! Бог да е с нас!

Публицистът Симеон Радев, автор на двутомния историографски труд „Строителите на съвременна България“, е свидетел на прочитането на манифеста. В книгата си „Това, което видях от Балканската война“ той споделя вълнението на момента:

На 5 октомври се извърши тържествен молебен. Фердинанд прочете прокламацията за обявяване на войната и Методи Кусевич, старозагорски митрополит, държа реч. Аз си спомням тези минути като преживени в унес. Когато излизаме от черквата, сърцата на всички бяха дълбоко развълнувани, но в нашето вълнение цареше, свръхвсичко, възторжена вяра в победата. Последователните борби на Възраждането, почвани все със смелост и увенчавани винаги със сполука – последният пример бе Съединението – дадоха на българския народ голямо самочувствие, бих казал, една религия на национален оптимизъм. Шейново и Шипка, Сливница показаха, от друга страна, че българинът бе запазил ненакърнена храбростта, с която се бяха прославили неговите прадеди в най-старото минало.

Манифестът е прочетен в църквите из цяла България, вестникарчетата разнасят новината, а буйни тълпи излизат по улиците, засвирват гайди, извиват се хора, във въздуха летят шапки, а престарели комити стрелят във въздуха с револверите си. Мечтата за обединение, подхранвана и жагувана още от 1878 г., вече е близо. Целият народ е предан на бляна за обединение на всички българи в една държава.

На 6 октомври английският пълномощен министър в София Бакс Айрънсайд пише в доклада си до Форин офис:

В София рано тази сутрин се наблюдава едно твърде необичайно явление. Като че ли целият народ е полудял, обхванат от небивал ентусиазъм... Всички са облечени в празнични премени.

На границата с Османската империя настроението също е на висота, а емоцията на момента ни е предадена от Йордан Йовков,

който по това време служи като офицер в 41-ви пехотен полк. Впечатленията си писателят описва в разказа си „Паметният ден“:

Отново музика и внезапно след това – ура. О, това ура, което ние слушахме тоя ден! Това не беше отсеченото трикратно ура на парадите, на тържествената официалност. Не беше и въздържаното ура на нашата дружина преди малко. Ура – страшният екот на хиляди скали, полетели в бездъбни пропасти, смесеният шум на хиляди води. То заглъхваше, но внезапно пак се подемаше, издигаше се и пълнеше небето, бурно, неударжимо, стихийно.

Те бяха десет хиляди души. Млади, хубави момчета с чисти, сияещи души на деца. Ние ги гледахме, гледаха ги нашите стари войници – топлото, любящо участие на по-стари братя. И загорелите и набръчкани лица бледнееха, очите се пълнеха със сълзи.

Но ние трябваше да вървим. Артилерийското отделение не щяло да дойде – напразно сме идвали. Ще трябва бързо да се завърнем и настигнем полка, който вече тръгва. Отново колоната на нашата дружина се заизвива нагоре из пътя. Вървахме бързо – широки, твърди крачки. Но нямаше още песни, нямаше още разговор.

Ние пак вървахме наедно с Рандев и сега не приказвахме за нищо друго освен за войната. Срецу нас, пеши и възседнали на магарета и коне, идеха старици и жени. Отиват при войниците, но не знаят дали ще ги сварят. Ние се обръщаме и им посочваме високия хълм, клокочец и шумен като внезапно избухнал вулкан. Но те ще сторят по-добре да се върнат – войниците вече заминават.

– Война, война има! – казват им войниците.

Но те вече знаят, знаят! По-бързо от светкавица злокобната вест е обиколила навсякъде, проникнала е до всяко огнище. Сърцата болезнено са се свили и широко разтворените и плахи очи напразно са потърсили в онемелите дворове липсалия брат, липсалия баща, едничкия може би син.

Тихо плачещи, жените отминават.

Ние се спираме след малко – почивка. С Рандев поостанахме на края на колоната. Пред нас стоеше старец. Навярно сляп – изпод кървавите подути клепачи гледаха бели безжизнени зеници. Водеше го малко плахо момиченце. Далечният хълм на Шахлии все още не беше замлъкнал. Но от тая височина, на която почивахме, ние учудени се заслушахме. Достигнаха до нас неясните широки вълни на мощни бурни викове. Да, ура, пак ура. Ура от Хасъмбеглии, дето беше нашият полк, ура от Урумбеглии, бивака на 42. полк,

ура от Казълагач – шумните полкове на първа дивизия. От всички страни се издигаха тия буйни викове, разливаха се и тъмнеха небето – широко и страховито бучение на невидим океан.

Слепият старец стоеше заслушан и той, сякаш вцепенен пред тоя тъмен стихуен тънтеж. Малкото молченице държеше треперещата му ръка и изпод тъмните гъсти ресници плахо ни гледаше с големите си черни очи. Рандев се приближи към тях:

– Къде бе, дядо?

– Аз ли? Искан да видя молчето. Но не ще мога... Нека Бог да го поживи, Бог да го поживи...

И все така загледан и заслушан, след малко пауза той прибави:

– Бог да ви поживи, деца. Всичките... всички...

Той стоеше изправен, безжизнените му очи се взираха далече, бледните му устни шепнеха нещо – молитвената поза на трудещия се човек, изправен пред слънцето, пред слога на засятата нива и тихо призоваващ десницата на Бога.

Боен поход

*Вървят редица след редица,
потънали във прах и пот,
вървят в безкрайна върволица
цветът на българския род.*

*Цял ден и нощ напред отиват,
очакващи да срещнат враг!
Тук-там набързо те почиват
и тръгват пак – всред дъжд и мрак.*

*И крачат те, глави навели,
презрели отдих, студ и глад,
окъсани и почернели –
отиват в бой за роба-брат!*

*Вървят редица след редица,
потънали във прах и пот,
вървят в безкрайна върволица
цветът на цял един народ.*

Константин Стефанов Йомев